

Case Study

PWO Verborgen Thuisloosheid

ACADEMIEJAAR 2021-2022

Open Deur : Kerkelijke hulpverlening en pastoraat

Harm Deleu, Gottlieb Blokland, Mieke Schrooten

Maart 2022

Inhoud

1	Introductie	4
2	Methode	5
2.1	Een typologie van NPOs.....	5
2.2	Onderzoeksvragen en hypothesen.....	5
2.3.	Dataverzameling.....	7
3	Open Deur: voorstelling van de organisatie	8
3.1	Bondige geschiedenis	8
3.2	Van informeel naar formeel?	9
3.3	De rol van religie.....	9
4	Activiteiten van Open Deur voor dak- en thuisloze mensen.....	11
4.1	Situering.....	11
4.2	Publiek	11
4.3	Appartement	12
4.4	De vrijwilligers	13
5	De werking van Open Deur voor migranten.....	14
5.1	Vluchtelingen en procedures.....	14
5.2	Transitmigranten en de Dublinregels	15
5.3	Brusselaars zonder wettig verblijf	16
5.4	Niet begeleide minderjarigen	16
6	Draagkracht – draaglast: collective capabilities	17
6.1	Organisatorische kenmerken en capaciteiten.....	17
6.1.1	Organisatiekenmerken	17
6.1.2	Kenmerken betrokkenen.....	17
6.1.3	Kenmerken doelgroep	17
6.2	Keuzevrijheid en autonomie.....	18
6.2.1	Externe steun en drempels.....	18
6.2.2	Externe verwachtingen.....	19
6.2.3	Interne verwachtingen	19
7	Besluit	20

8	Bronnen	21
---	---------------	----

“Ga naar de straten en stegen van de stad en breng de bedelaars, de mismaakten, de blinden en de lammen hierheen – Ga de wegen en de paden op, doe hen binnenkomen, want mijn huis moet vol worden!” Lucas 14:21,23 (Zoals geciteerd in: Open Deur vzw, 2021)

1 Introductie

De dak- en thuisloosheidsproblematiek in Brussel kent talrijke illustraties. De laatste telling van november 2020 kwam uit bij 5313 dak- en thuislozen verspreid over het Brussels-Hoofdstedelijk Gewest. Naast mensen in de publieke ruimte en in een aantal officiële opvang- en onthaalstructuren, omvat de telling ook mensen die in kraakpanden, niet erkend opvangstructuren en bezettingen verblijven (Horvat & Striano, 2021). Dit wijst er op dat naast officiële diensten ook talrijke vormen van informele opvang en steun een belangrijke rol spelen in het leven van mensen die dak- of thuisloos zijn (Deleu et al., 2022).

Brusselse organisaties uit verschillende sectoren, zoals sport, cultuur, religie, welzijn ... ondersteunen mensen met huisvestingsproblemen. In dit rapport verkennen we zo een initiatief, met name de vzw Open Deur. Deze organisatie kwam tot stand binnen een protestantse *gemeente*¹ gevestigd in de Bethelkerk in Schaarbeek. Met deze case studie willen we meer inzicht krijgen in enkele mogelijkheden en obstakels van informeel non-profit initiatief voor Brusselse dak- en thuislozen.

In het eerste deel van de paper lichten we de methodologie toe, gekaderd binnen een eerdere onderzoeksfase en vooral vorm gegeven via veldonderzoek. Een volgend deel stelt de organisatie voor, met aandacht voor haar geschiedenis en formaliseringstendenzen. De activiteiten voor dak- en thuisloze mensen zijn de focus van het derde hoofdstuk. Daarna besteden we aandacht aan enkele migratieaspecten, die bepalend zijn voor de recente werking van Open Deur. De verhouding tussen draagkracht en -last onderzoeken we door de collective capabilities te bekijken.

We eindigen met een aantal conclusies die tegemoetkomen aan de onderzoeksvraag en de hypothesen.

¹ De geloofsgemeenschap, te vergelijken met een parochie in de katholieke kerk.

2 Methode

2.1 Een typologie van NPOs

Tussen maart en oktober 2020 voerden we een survey uit binnen de Brusselse non-profitsector die diensten leveren binnen diverse domeinen, zoals gezin, armoede, sport en cultuur. We analyseerden de antwoorden van 160 non-profitorganisaties (NPOs) die een inzicht gaven in de vele manieren waarop verschillende NPO's daklozen ondersteunen (Deleu et al., 2022).

Voor analytische doeleinden ontwikkelden we een typologie van NPOs die steun bieden aan dak- en thuislozen, bestaande uit zes ideaaltypes. Deze typologie is gebaseerd op drie dimensies, namelijk behoren tot de thuislozensector (thuisloze mensen zijn een primaire doelgroep: ja of nee), beschikken over rechtspersoonlijkheid (ja of nee) en de aanwezigheid van werknemers (ja of nee). Elke NPO kan in de loop der tijd van type veranderen.

	De facto NPO	Geregistreeerde organisatie met enkel vrijwilligers	Geregistreeerde organisatie met werknemers
NPO niet behorend tot de thuislozensector	1	3	5
NPO thuislozensector	2	4	6

Een typologie van NPOs die mensen bereiken die dak- of thuisloos zijn

De types 1 tot en met 5 werken eerder informeel met dak- en thuisloze mensen, aangezien zij ofwel geen deel uitmaken van de thuislozensector (1, 3 en 5) of, als ze dat wel doen, louter op vrijwillige basis functioneren (2 en 4). Organisaties van type 6 daarentegen zijn professioneel ontwikkelde vzw's binnen de Brusselse thuislozensector, met inbegrip van dagcentra, opvangcentra en opvangstructuren.

Om een beter inzicht te krijgen in hoe NPOs betrokken raken bij de ondersteuning van mensen met huisvestingsproblemen, maken we gebruik van een casestudy. De casestudy bekijkt meer informele NPOs aan de hand van een beschrijving van de bredere sociale context waarin ze actief zijn, de oorsprong van de organisaties, hun positionering ten opzichte van andere organisaties en hun activiteiten voor mensen die getroffen zijn door dakloosheid, thuisloosheid en/of armoede.

2.2 Onderzoeksvragen en hypothesen

De volgende vraag staat centraal in de case studie:

Hoe bereiken, informeren en ondersteunen informele sociaalwerkpraktijken mensen in verborgen thuisloosheid?

Hieronder volgen enkele hypothesen met een verwijzing naar de bron waarop ze gebaseerd zijn.

Hypothese	Bron
Steun aan mensen in verborgen thuisloosheid betekent niet noodzakelijk onderdak of huisvesting bieden.	Dit blijkt o.a. uit het survey 'The Role of Non-profit Organisations in the Support of Homeless People in Brussels' (Deleu et al., 2022).
Doordat informele initiatieven met minder regelgeving rekening moeten houden, zijn ze flexibeler dan erkende organisaties.	Stelling in een bijdrage over de samenwerking tussen informele en formele actoren in de thuislozensector (Swyngedauw, 2019, pp. 199–200).
Informele initiatieven werken samen met erkende organisaties.	Stelling in een bijdrage over de samenwerking tussen informele en formele actoren in de thuislozensector (Swyngedauw, 2019, pp. 199–200).
Door gebrek aan erkenning en controle is er bij informele initiatieven soms sprake van (machts)misbruik, uitbuiting, willekeurige toegangscriteria, sociale isolatie, huisjesmelkerij en het niet respecteren van het beroepsgeheim.	Stelling in een bijdrage over de samenwerking tussen informele en formele actoren in de thuislozensector (Swyngedauw, 2019, pp. 199–200). Het is ook een bezorgdheid bij de bico-federatie die pleit voor professionalisering van de thuislozensector (GGC Brussel-hoofdstad, 2018)
Hun laagdrempeligheid en informeel karakter maakt informele organisaties toegankelijk voor mensen die niet op formeel sociaal werk rekenen.	(Schrooten & Meeus, 2020)
Informele initiatieven moeten het vaak doen met weinig middelen terwijl ze overstelpt worden met vragen. Draagkracht en draaglast zijn vaak niet in evenwicht.	Dit is een vaststelling in verschillende studies, bijvoorbeeld in de context van migrantenorganisaties. <i>'Organisations – already limited in their means and capacities – struggle to provide tailored activities and services to a diverse group of</i>

	<p><i>visitors, who often call upon them with aid questions that are unrelated to these organisations' initial objectives. More importantly, the poverty situation of the lion's share of the target group hinders migrant organisations in their provision of activities or services (in line with their objectives), the continuity of these activities and the organisations' development.'</i> (Van Dam, 2016, p. 142)</p>
--	--

2.3. Dataverzameling

Open Deur is één van de organisaties die het survey beantwoordden en die behoren tot de meer informele types van NPOs die steun bieden aan dak- en thuislozen. In 2008 gingen ze als feitelijke organisatie van start. Ze richtten zich op de buurt (type 1) maar dak- en thuisloosheid werd al snel een hoofdthema binnen de werking (type 2). In 2016 registreerde Open Deur zich (type 4), waarna er ook een personeelslid werd aangeworven (type 5). Later viel de organisatie weer terug op louter vrijwilligerswerk (type 4).

De data voor deze case studie werd op drie manieren verzameld. Ten eerste via participatieve observatie (Deleu, 2021). Op zeven woensdag- en vrijdagavonden tussen 3 oktober 2020 en 23 februari 2022 was een onderzoeker aanwezig bij de activiteiten, voornamelijk als deel van het vrijwilligersteam. Er vloeiden gesprekken uit voort met de *voorganger*², de vrijwilligers en -in mindere mate- met de bezoekers.

Ten tweede werd de voorganger, tevens de oprichter van de organisatie geïnterviewd (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021). Dit gesprek ging o.m. over de ontstaansgeschiedenis van de organisatie en over enkele actuele dynamieken en dilemma's. Een aantal bevindingen van de observaties werden daarbij besproken. Het interview werd getranscribeerd en geanalyseerd.

Ten derde werden een aantal bronnen via deskresearch bekeken. Het betreft de statuten van de vzw, enkele uitgestuurde nieuwsbrieven en een boek over stedelijke protestante gemeenten in België. Een aantal andere bronnen werden aangewend om de bredere context waarin de organisatie werkt te beschrijven.

² Voorganger is in veel evangelische en Protestantse kerken de term voor de (betaalde) leidinggevende, te vergelijken met een 'priester' of 'pastoor' in de Katholieke kerk (Barentsen [Ed.], 2019, p. 200). In het geval van de Bethelkerk combineert de voorganger de geestelijke activiteiten met een vaste job.

3 Open Deur: voorstelling van de organisatie

3.1 Bondige geschiedenis

De oorsprong van Open Deur vloeit voort uit de geschiedenis van de evangelische Bethelkerk. Deze Nederlandstalige evangelische kerk werd opgericht door een Belgische evangelische zending die vanuit Amerika in Brussel activiteiten ontplooid na het einde van de Eerste Wereldoorlog (Open Deur vzw, n.d.). Het kerkgebouw in Schaarbeek werd gebouwd in 1900 en ging vanaf 1957 naar de protestantse gemeente (Open Deur vzw, n.d.). Het gebouw is ook de uitvalsbasis van Open Deur.

De huidige voorganger van de Bethelkerk ging er aan de slag in het jaar 1998. Tegen die tijd waren veel protestantse kerken, in het bijzonder de Nederlandstalige, hun gelovigen gevolgd naar Vlaamse gemeenten. De voortzetting van de kleine gemeenschap in hartje Schaarbeek was een uitdaging.

Omstreeks midden de jaren 2000 groeide het idee om zich open te stellen naar de buurt. Dat er in de buurt relatief weinig Nederlandstaligen wonen en het imago van 'Turkse buurt' zorgden tegelijkertijd ook voor weerstand. Voor de kleine geloofsgemeenschap was het dus een dilemma of ze zich beter discreet in de eigen gemeenschap terug kon trekken, of net de banden met de buurt moest aangaan.

Die laatste visie nam uiteindelijk de bovenhand, al werd en wordt er omzichtig mee omgesprongen o.a. om *gemeenteleden* (mensen van de geloofsgemeenschap) met een andere visie niet te bruuskeren. Toch leidden de ontwikkelingen van evangelisatie en betrokkenheid bij de buurt tot onvrede bij en uiteindelijk tot een breuk met een deel van de leden van de gemeente (Barentsen [Ed.], 2019).

Er volgde een aantal activiteiten waarbij van bij aanvang het idee was om naar buiten toe de boodschap van de Bijbel te verspreiden in woord en vooral in daden die inspelen op noden van de buurt. Zo was er een tijdje een kinderclub en een taalclub. Verder bleek armoede in de buurt heel pertinent. Het tegemoet komen aan armoede, nood en lijden resoneert met de Bijbelse opdracht. Vanaf 2006-2007 begon de gemeenschap maaltijden te voorzien. Mensen op straat en in cafés werden uitgenodigd (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

Ook het Noordstation, op ruim anderhalve kilometer van de kerk, kwam in het vizier. Voor even werden er maaltijden daarheen gebracht, maar gezien de overlast die dat veroorzaakte werden de mensen uitgenodigd om naar de kerk te komen (Binst, 2015). Vaak ging het over thuisloze mensen van Belgische of Europese origine. Die populatie is over de jaren heen veranderd, zoals verder duidelijk wordt.

De open deuren stonden op bepaalde momenten onder druk. Met name rond de periode volgend op de aanslagen in Zaventem en Brussel op 22 maart 2016 was er wel wat onrust bij de vrijwilligers en gemeenteleden. De aanslagen hebben de kerk -en dus ook Open Deur- geraakt, als organisatie, maar ook op persoonlijk niveau, aangezien één van de gemeenteleden een kleinkind verloor. Er waren stemmen om de deuren te sluiten eens de bezoekers binnen waren.

Toch werden de activiteiten met open deur uiteindelijk verder gezet (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

3.2 Van informeel naar formeel?

Open Deur ging dus feitelijk van start rond 2008 binnen de Bethelkerk. Aangezien de acties eerder spontaan begonnen is er geen duidelijk startpunt. De naam is niet ver gezocht, want de deuren van de kerk openen is letterlijk wat er gebeurt (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021). Al komt daar heel wat bij kijken.

Gaandeweg groeide de noodzaak om een aparte structuur op te richten. Het moest leiden tot een meer efficiënt beheer van de middelen voor bijvoorbeeld eten, koffie, schoonmaakmiddelen ... Een aparte structuur kwam ook tegemoet aan de gemeenteleden die wat meer weigerachtig stonden tegenover de activiteiten van Open Deur. Door een aparte organisatie op te richten was het bijvoorbeeld duidelijk dat het collectegeld tijdens de kerkdienst louter voor de kerk dient, terwijl Open Deur autonoom middelen verzamelt.

Vandaar dat de feitelijke organisatie in 2016 een vzw structuur kreeg. In de statuten van de vzw staat o.a.:

Er is een groep mensen die het – om uiteenlopende redenen – niet redt in de reguliere maatschappij : verslaafden, dak- en thuislozen, eenzamen. De VZW trekt zich het lot van deze mensen aan en is daarvoor actief onder andere door het Evangelie van Jezus Christus te laten horen, door eten en drinken te geven, door kleding uit te delen, door de mogelijkheid te bieden van hygiënische verzorging, door het bieden van onderdak, door naar de mensen te luisteren, door opleiding te voorzien, door ze door te verwijzen naar gespecialiseerde instellingen wanneer nodig (Belgisch Staatsblad, 2016).

In die periode werd er ook een betaalde medewerker aangeworven. Hij droeg o.a. bij aan de uitbouw van twee vaste avonden voor voedselbedeling (woensdag- en vrijdagavond). Vanwege onderlinge meningsverschillen eindigde de tewerkstelling maar op zich was het wel een positieve ervaring die als inspiratie kan dienen voor de toekomst (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

3.3 De rol van religie

De activiteiten van Open Deur komen voort uit de kerkgemeenschap. De activiteiten voor thuislozen kunnen niet worden gescheiden van de religieuze motivaties. In de woorden van de voorganger gaat het om een vorm van kerkelijke hulpverlening.

“We zijn gewoon... we zijn eerst en vooral een kerk eigenlijk. Dat moet ik eerlijk zeggen. En zo zijn we ook bezig. We proberen gewoon ons ook niet meer te maken dan we zijn. We geven eten, we geven wat raad en we helpen.” (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021)

Naast morele en materiële steun is het doorgeven van een gedachte uit de Bijbel dus essentieel in de werking. Bij Open Deur gebeurt dit het meest expliciet via een kort Bijbelverhaal tijdens de maaltijden. Soms wordt er ook een Bijbelse film vertoond na de maaltijd. De voorganger beschouwt religie als een duidelijke meerwaarde in de geboden hulpverlening in vergelijking met andere initiatieven. Als predikant beschikt hij over een zekere legitimiteit om tegemoet te komen aan existentiële vragen van bezoekers.

“Ik zal het zo zeggen: één man zegt tegen mij gisteren: uhm, 'God has forgotten me, He does not hear me. All my friends are in England, I am not. I will never succeed. He forgot me.' Ik zeg: 'Sure God did not forget you'.” (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021)

De centrale plaats van religie betekent niet dat het geloof een rechtstreeks toegangscriterium is voor bezoekers of vrijwilligers. De vereniging kiest expliciet voor openheid naar mensen met andere (geloofs)overtuigingen. Zo bevatten de maaltijden nooit varkensvlees en wordt er niet gebeden voor de maaltijd (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021; Deleu, 2021). Bij een deel van de achterban leeft wantrouwen tegenover de islam. De voorganger dringt aan op dialoog en verdraagzaamheid.

Er is geen expliciete bekeringsdruk. In verschillende ontmoetingen met aanwezige vrijwilligers blijken wel verschillende mensen zich te hebben bekeerd naar het protestantisme, o.a. mensen die gemigreerd zijn uit Marokko, Irak en Iran.

4 Activiteiten van Open Deur voor dak- en thuisloze mensen

4.1 Situering

De huidige werking van Open Deur kwam geleidelijk tot stand en is niet altijd het gevolg van bewuste keuzes. Zo was de oorspronkelijke idee om vooral bezig te zijn met de buurt. Intussen is er een uitgebreide werking voor mensen in een precare situatie en voor dak- en thuislozen. Gezien de intersecties werd migratie gaandeweg een hoofdthema. Dit leidde tot een werking die de buurt overstijgt.

Volgens de wijkmonitoring van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is Open Deur gevestigd in Collignon, een wijk met een lager gemiddeld belastbaar inkomen per persoon (2015) en een hoger aantal minderjarigen in een huishouden zonder inkomen uit arbeid (21,8% in 2016) dan gemiddeld (Bisa, n.d.). Veel precariteit valt echter buiten deze geregistreerde cijfers, gezien het profiel van een groot deel van de bezoekers, die niet officieel in de gemeente verblijven. Daarnaast zijn er ook bezoekers die elders in het Brussels Gewest verblijven. Het is niet altijd duidelijk waarom zij precies naar Open Deur afzakken.

Op woensdag en vrijdag staan de deuren van de kerk open. Er is koffie en thee en een uitgebreide maaltijd voor een honderdtal aanwezigen (60 à 120). Er wordt telkens een Bijbelverhaal voorgedragen (Deleu, 2021). Soms worden kledij en slaapzakken uitgedeeld. De beschikbaarheid van slaapzakken is afhankelijk van giften.

Naast de werking omtrent de maaltijden huurde Open Deur ook enkele jaren een appartement in Evere. Dit bood onderdak aan een tweetal mensen die lang op straat leefden (zie verder).

Om de acties van Open Deur te begrijpen is het essentieel om het belang van religie steeds in rekening te houden. Vormen van religieuze dienstverlening en morele steun in die zin vormen een rode draad doorheen de werking.

4.2 Publiek

Een groot deel van de aanwezigen op de woensdagen en vrijdagen in de periode 2020 -2022 zijn mensen afkomstig uit Eritrea en Ethiopië. Doorgaans zijn het jonge mannen en soms ook jonge vrouwen. Ongeveer 70% van de aanwezigen zijn recente migranten (Deleu, 2021). Het lijkt er op dat de meerderheid van hen op doorreis is en zich niet in Brussel of België wil vestigen.

De profielen van de bezoekers veranderen doorheen de jaren. Zo waren er in 2015-16 veel Sudanese die langskwamen, terwijl die er nu nog nauwelijks zijn (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

Ook enkele buurtbewoners vinden hun weg naar de kerk, naast mensen van wie het niet duidelijk is waar ze verblijven en/of die verspreid over Brussel verblijven.

Een andere groep die kan worden onderscheiden zijn mensen die al langer in Brussel verblijven maar zonder geldige verblijfsdocumenten, vaak van Marokkaanse origine. Hoewel ze wat

minder zichtbaar zijn tijdens de maaltijden maken ze deel uit van zowel de bezoekers als de vrijwilligers (Deleu, 2021).

Bij het deel over migratie gaan we verder in op enkele karakteristieken van het publiek van Open Deur.

4.3 Appartement

Ter ondersteuning van een nieuwkomer die asiel kreeg maar geen huisvesting vond, ging Open Deur omstreeks 2018 van start met de huur van een tweeslaapkamer appartement in Evere. De huur werd gedragen door giften vanuit de geloofsgemeenschap, soms aangevuld met het inkomen van de bewoners. Het appartement biedt o.a. onderdak aan een man die op straat leefde rond het Noordstation en te kampen had met een verslaving. Op een bepaald moment bekeerde hij zich en integreerde in de gemeenschap. Omwille van zijn bekering voelde de gemeente ook extra verantwoordelijkheid naar de man toe.

De voorganger geeft aan dat de begeleiding moeilijk loopt. Zo werd één van de bewoners eind 2021 gearresteerd. Het idee dat de bewoners gaandeweg zelfstandig zouden worden en zouden bijdragen aan de huur lijkt maar in beperkte mate haalbaar. De man die vroeger op straat leefde bood soms onderdak aan thuisloze kennissen en vrienden, wat ook weer problemen met zich meebracht (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

Open Deur mist professionele ondersteuning om de appartementsbewoners te begeleiden (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021). Er was even een jongeman die de begeleiding opnam, maar die is daarmee gestopt.

Het huurcontract van de woning loopt af in de winter van 2021. De vzw besloot om enkel verder te gaan met opvang indien een intensieve begeleiding kan worden voorzien (Open Deur vzw, 2021). Het is nog onduidelijk of die begeleiding er zal komen. Een mogelijke piste is om te werken met een zendeling (te vergelijken met een missionaris in de katholieke kerk).

“En dus hebben we een onmogelijk plan. We twijfelen een beetje of het wel realistisch is, maar goed, we denken toch dat het een logisch en juist plan is. Het idee is dat we opnieuw een zendeling zoeken. Maar deze keer niet voor Burkina Faso, maar gewoon voor Brussel. Deze persoon zou bereid zijn om in zo’n opvanghuis te wonen. Ja, en we willen dan kijken of we ergens een huisje vinden dat we kunnen huren. Dat zal waarschijnlijk peperduur zijn, maar dat hebben we er dan wel voor over. Omdat we dan denk ik, dat we dan echt ook een kans maken om mensen goed op te vangen. En ook waar ze echt rust hebben. Want dan heb je die ruzie ook niet meer zo gauw en iemand anders die dan de baas als het ware is in het huis. Maar of we zo iemand gaan vinden, de kans is heel klein, denk ik.” (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021)

In afwachting van een dergelijke, meer intensieve begeleiding, wordt het huidige project afgebouwd. Het huurcontract loopt sowieso ten einde en de bedoeling is dat de huidige bewoner dan op eigen benen staat. Vanuit Open Deur zoeken ze mee naar een nieuwe woonst.

Doordat de bewoner een tijdje via een artikel 60 contract te werk was gesteld ontvangt hij nu een werkloosheidsuitkering, wat al iets meer kansen biedt (in vergelijking met een leefloon).

4.4 De vrijwilligers

Op de Open Deur avonden is er soms een vrijwilligersteam van 10 personen present, op andere momenten is dat de helft (Deleu, 2021). Interessant is dat de shiften niet worden ingevuld op basis van een formele beurtrol of een systeem. De kok en de voorganger zijn altijd aanwezig, maar voor de rest hangt de bezetting af van af wie er komt opdagen.

Dit lijkt bijzonder gezien de omvang van de logistieke operatie. Het vrijwilligerswerk op woensdag en vrijdag is vrij intensief en neemt tijd in beslag. Van voorbereiding, over het op- en afruimen tot het opbergen van de stoelen en tafels duurt al snel zes à zeven uren. Voor vrijwilligers die er voor open staan komen daarbij ook nog gesprekken met de bezoekers, soms vrolijk maar vaak ook over zware thema's. De werking lijkt te kunnen rekenen op een grote en gevarieerde groep vrijwilligers. Sommige van hen werken niet op de klassieke arbeidsmarkt, omwille van bijvoorbeeld pensioen, gezondheidsproblemen, werkloosheid of een precair verblijfsstatuut. Anderen combineren het vrijwilligerswerk met een betaalde job.

In oorsprong ging het vooral over Belgen die duidelijk gelieerd waren aan de protestantse gemeenschap van de kerk. Het huidige vrijwilligersteam is vrij intergenerationeel en intercultureel. Er zijn zowel Nederlands- als Franstaligen. Ook Arabisch lijkt op sommige momenten vrij courant onder de vrijwilligers (Deleu, 2021). De meeste vrijwilligers zijn christenen, al dan niet bekeerd.

"(...) we dachten: de medewerkers moeten ook echt mensen zijn die een christelijke achtergrond hebben, zodat ze zich helemaal kunnen identificeren met wat wij zijn en wat wij doen. Maar ja, dan komt er gewoon iemand helpen die heel graag wil helpen. En die totaal goed helpt. Die alles oppakt en klaarzet en totaal oké is. Maar, die is dan Moslim... Ja, ga ik nu zeggen: sorry maar, bedankt? Nee, dat kan toch niet? Dat is helemaal verkeerd. Dus dat doen we ook niet hoor. Dus (...) onze aanpak kennen ze wel. Ze weten: het is een kerk, het is ook heel christelijk georiënteerd, we vertellen de mensen Bijbelverhalen, we tonen films over de bijbel en we doen Bijbelstudies. We doen al die dingen. Maar, we pushen niet. Dus als mensen dat nu niet zien zitten en niet naar de Bijbelstudie komen, dan is het gewoon zo. En we zijn even blij dat ze komen helpen. Dat heeft een sfeer opgeleverd vind ik nu zelf, die eigenlijk naar mijn persoonlijk gevoel heel goed is." (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021)

5 De werking van Open Deur voor migranten

Hierboven werd al duidelijk hoe aanwezig het migratiethema is in de werking van Open Deur. Een meerderheid van de bezoekers heeft een migratieachtergrond, is geboren buiten de Europese Unie en is vrij recent in België aangekomen.

Verschillende migratieaspecten komen daarbij aan bod. Binnen Open Deur leven er vragen en dilemma's in dit verband. Een thema dat vaak terugkomt is het evenwicht tussen migranten als slachtoffer van structurele krachten die hen dwingen om hun land te verlaten enerzijds, en als *agents* van hun eigen leven die goede en foute keuzes kunnen maken anderzijds. Bijvoorbeeld bij de vraag in hoeverre ze beter asiel zouden aanvragen, als ze dat al kunnen, of beslissen om in informele systemen te gaan werken (Deleu, 2021).

Er is veel verloop bij de migranten die langskomen bij Open Deur, wat er op wijst dat een deel van hen effectief verder migreert, in de eerste plaats naar het Verenigd Koninkrijk (Open Deur vzw, 2021). In persoonlijke gesprekken wordt de mogelijkheid tot asielaanvraag soms vermeld, maar hier wordt niet op aangedrongen en wellicht nauwelijks op ingegaan (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021; Deleu, 2021).

In 2020-2021 ging het vaak om bezoekers uit Eritrea³ en Ethiopië. De oorlog in de Ethiopische Tigray-provincie laat zich ook bij het publiek van Open Deur zien en voelen. Daarnaast zijn er jonge Eritrese mannen die de legerdienst ontvluchten. Deze militaire dienst duurt in de praktijk vaak levenslang, zo werd o.a. al aangeklaagd door Human Rights Watch (2019).

Voor ze bij Open Deur binnen stappen hebben de migranten er vaak al een lange, harde tocht op zitten via Libië, Turkije en/of de Balkan, vaak met behulp van mensensmokkelaars (Open Deur vzw, 2021).

De ambities, statuten en verblijfsmogelijkheden van de aanwezige migranten variëren en kunnen verschillen doorheen de tijd. De onderstaande indeling in groepen is daarom een vereenvoudiging, maar helpt om een aantal tendensen te onderscheiden (Open Deur vzw, 2021).

5.1 Vluchtelingen en procedures

Een deel van het publiek en de vrijwilligers van Open Deur zijn mensen die een aanvraag tot erkenning deden of willen doen in België. Het gaat soms om mensen die als protestant in hun land van oorsprong, bijvoorbeeld Iran, deel uitmaakten van een bedreigde religieuze minderheid.

De voorganger geeft aan dat het Commissariaat voor Vluchtelingen en Staatlozen soms blijk geeft van weinig kennis over de situatie van zulke minderheden. Ze vinden het bijvoorbeeld verdacht dat iemand die beweert christen te zijn zelf geen bijbel had, terwijl dit in sommige

³ "In Eritrea, where nearly half of the social capital is religious, groups named after Christian saints bring people together monthly to celebrate with the rotating host providing food and members contributing cash to support those in need." (Habtom and Ruys, 2007)

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0168851006000479>

landen eerder regel dan uitzondering is (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

5.2 Transitmigranten en de Dublinregels

Een te onderscheiden groep binnen de bezoekers van Open Deur zijn migranten op doorreis. Een vraag bij hen is in hoeverre ze aangezet moeten worden om asiel in België aan te vragen.

Zoals de voorganger aangeeft in een nieuwsbrief: *“Vooral de lange wachttijd en de zeer beperkte mogelijkheid om ooit nog met familie herenigd te worden, brengt veel ‘transitmigranten’ ertoe de oversteek te wagen naar Groot Brittannië. Hier gelden geen Dublinregels meer en verwacht men gemakkelijk werk en de overkomst van de familie. De overtocht in opblaasboten mag dan nog zeer duur zijn, velen wagen het erop en lijken er ook in te slagen Engeland te bereiken. Er is een groot verloop bij onze bezoekers.”* (Open Deur vzw, 2021)

Het wantrouwen tegen de asielaanvraag lijkt deels te verklaren door de Dublinverordening. Deze EU wetgeving zorgt er voor dat migranten die de Europese Unie binnenkwamen via bijvoorbeeld Griekenland, Italië of Roemenië, en daar geregistreerd werden, enkel in dit eerste land asiel kunnen aanvragen. Bij Open Deur zijn er verschillende mensen die een vingerafdruk zetten in één van de grenslanden van de EU .

Dat de Dublinregels niet langer geldig zijn in het Verenigd Koninkrijk zou een extra pullfactor zijn voor vele migranten. Sommige migranten lijken op hun eentje te proberen om de oversteek naar het Verenigd Koninkrijk te maken, zoals een man die vaak de trein neemt naar Calais en daar probeert in vrachtwagens te kruipen. Anderen doen beroep op mensensmokkelaars.

Ik vind eigenlijk dat die angst om niet toegelaten te worden tot de procedure en teruggestuurd te worden naar het eerste land, de mensen in een hele moeilijke positie brengt. Eigenlijk worden ze zo uitgeleverd aan mensenhandelaars die hun dan vertellen : ‘kijk wij hebben een andere optie voor jou. Je kunt naar Engeland.’ (...) Zij zijn uit die Dublin-regel gestapt, dus iedereen weet dat als ze in Engeland toekomen, telt er niets meer. Ze komen daar toe alsof ze voor de eerste keer ergens vluchteling zijn. Dus heel wat Iraniërs die hier afgewezen zijn, dat heb ik meegemaakt, zijn naar Engeland gegaan.(G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

De voorganger geeft geregeld aan dat de illegale overtocht hem verontrust. Er gebeuren soms ongelukken met migranten die naar het Verenigd Koninkrijk willen en mogelijk zijn dit mensen die bij Open Deur langskwamen. In januari 2022 vond bijvoorbeeld nog een dodelijk ongeval plaats op de E40 bij Gistel.

Naast de Dublinregels zijn er nog andere pullfactoren van het Verenigd Koninkrijk. Ook voor de Brexit was het VK al een populaire bestemming. Vaak komt het idee terug dat er eenvoudig werk te vinden is, ook voor wie geen verblijfsstatuut krijgt. Verschillende migranten slagen in de oversteek en bevestigen deze vooruitzichten.

5.3 Brusselaars zonder wettig verblijf

Een andere groep bezoekers van Open Deur zijn mensen zonder wettig verblijf die in Brussel verblijven zonder uitzicht op legaal verblijf. Vaak zijn het mensen uit Marokko, met een moslimachtergrond, die jaren geleden naar België kwamen. Ze hebben doorgaans geen vast werk en geen vast onderkomen. Ze verblijven bijvoorbeeld in kraakpanden. De voorganger heeft bijzondere aandacht voor hen, omdat het Brusselse inwoners zijn die helemaal onderaan de samenleving leven. De migranten op doorreis hebben vaak verschrikkelijke verhalen meegemaakt, maar hun doel om de V.K. te bereiken geeft hen nog een perspectief. Bij veel van de Brusselse mensen zonder wettig verblijf is de hoop en het perspectief over de jaren heen verdwenen, waardoor ze mentaal en fysiek aftakelen.

In haast alle gevallen hebben zij geen recht op asiel. Terugkeer vinden ze doorgaans niet aan de orde en het is de vraag wat ze in hun land van oorsprong zouden kunnen doen. Ze zien vaak regularisatie als enige uitweg naar een normaal bestaan. Soms vragen ze regularisatie aan omwille van gezondheidsredenen. Open Deur helpt dan met het verzamelen van bewijsstukken (zoals facturen van het ziekenhuis of een bewijs van lokale binding), maar hun ervaring is dat dit heel weinig wordt toegekend, ook niet in wat de voorganger omschrijft als vrij ernstige gevallen (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

Er is enerzijds begrip voor de uitzichtloze situatie waarin mensen zonder wettig verblijf zich bevinden. Open Deur is solidair met deze mensen. Tegelijkertijd worden bepaalde tactieken, en met name de hongerstakingen door een aantal mensen die regularisatie willen bekomen, afgewezen als strategie. Individuen kunnen op steun rekenen maar Open Deur voert geen expliciete politieke actie over de omstandigheden van mensen zonder wettig verblijf.

5.4 Niet begeleide minderjarigen

Af en toe komen er minderjarige migranten in de kerk die op tocht zijn zonder begeleiding van ouders of een voogd. In elk geval lijken ze minderjarig. Het is vaak niet duidelijk hoe zij correct kunnen worden opgevangen.

Elke keer zeg ik het hen opnieuw: 'Je moet weten dat je hier in België als minderjarige absoluut bescherming hebt. Je bent beschermd, ga naar de politie en je krijgt alles.' Maar nee, de vrienden... Dus ze blijven bij hun vrienden. (...) Je hebt ook Minor Ndako, die doet ook veel voor minderjarige jongeren. Maar daar kan je niet zomaar naar toe. Ik geloof dat SOS Jeunes me toen wel had gezegd dat zij een bed hadden als het echt heel erg nodig was, dan kan de jongere daar naartoe. Maar ja, wat ik net zeg: ik kan toch niet zomaar een Eritrese jongen die mij amper verstaat in mijn auto laden en ergens naartoe brengen? En wat als daarna zijn vrienden hem niet meer vinden? (...) Eigenlijk is dat soms bijna gevaarlijker, want die vrienden, die zullen hem geen kwaad doen. (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021)

6 Draagkracht – draaglast: collective capabilities

De werking van Open Deur vraagt om heel wat regelingen en helpende handen. Om de draagkracht en draaglast van de organisatie te bekijken maken we gebruik van de collective capabilities approach (Van Dam, 2016). Daarmee kijken we naar de capability van de organisatie om ondersteuning en diensten te bieden aan mensen die thuisloos zijn.

6.1 Organisatorische kenmerken en capaciteiten

6.1.1 Organisatiekenmerken

De opvang van mensen in een maatschappelijk kwetsbare positie, waaronder dak- en thuislozen, vormt de expliciete doelstelling van de organisatie en is opgenomen in de vzw statuten (Belgisch Staatsblad, 2016).

Voor de basisvoorzieningen van de organisatie is er doorgaans voldoende budget. Het al dan niet verspreiden van slaapzakken hangt af van ad hoc giften. De geloofsgemeenschap vormt een betrouwbare bron van inkomsten. Open Deur doet geen beroep op subsidies. Ook de kerk zelf wordt niet vanuit de overheid gesubsidieerd. Dit is een bewuste keuze (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021). De voorganger heeft bijvoorbeeld een betaalde job naast zijn functie als voorganger van de kerk.

Een deelwerking van de vzw (het appartement) zit in een voorlopige eindfase, ondermeer omwille van een gebrek aan middelen.

6.1.2 Kenmerken betrokkenen

De geloofsgemeenschap is vrij divers en bestaat voor het grootste deel uit mensen uit de maatschappelijke middenklasse. Het is een vrij kleine gemeente, met 30 à 40 deelnemers aan de zondagsmis. Het is een uitdaging om Nederlandstalige Brusselaars te bereiken en bij de gemeente te betrekken (Barentsen [Ed.], 2019).

Ook de vrijwilligers voor de activiteiten van Open Deur hebben een vrij diverse achtergrond. Sommige hebben relevante professionele kennis, bijvoorbeeld als boekhouder, opvoeder of verpleger. Een deel van de vrijwilligers verkeert zelf in precare omstandigheden, en op dit vlak zijn de verschillen tussen bezoekers en vrijwilligers niet altijd duidelijk.

Naast het verloop in de vrijwilligersgroep zijn er een aantal vaste waarden. Een aantal vrijwilligers zijn al decennialang bij de kerk betrokken (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

6.1.3 Kenmerken doelgroep

De doelgroep van Open Deur werd eerder al omschreven. Een deel van hen (ongeveer 30%) zijn buurtbewoners en mensen uit de ruime omgeving (Brussels Hoofdstedelijk Gewest) die geïsoleerd leven of gewoon genieten van de bijeenkomsten.

Een ander deel van de doelgroep zijn migranten (ongeveer 70%). Vaak gaat het om mensen zonder duidelijk verblijfsperspectief en met beperkte sociale rechten. Vooral bij de migranten is er vrij veel verloop.

6.2 Keuzevrijheid en autonomie

De keuzevrijheid en autonomie van de organisatie wordt mee bepaald door externe en interne actoren. Wat bederft de interne actoren beschouwen we Open Deur als de eerste cirkel en de Bethelkerk als de tweede. De externe actoren bestaan dan eerst uit de ruimere protestantse gemeenschap, en ten tweede uit organisaties en maatschappelijke instituties.

6.2.1 Externe steun en drempels

Open Deur beschikt over de vrijheid om haar activiteiten te uitvoeren en bij te sturen.

Het deelproject van het appartement overschreed voor een stuk de draagkracht van de organisatie. Open Deur geeft zelf aan dat hiervoor meer langdurige en professionele ondersteuning nodig is. Tegelijkertijd merken ze op dat het bij het ondersteunen van hun doelgroep vormen van crisisopvang zouden moeten kunnen voorzien (G. Blokland, personal communication, November 6, 2021).

Bij het zoeken naar steun kijkt Open Deur vooral naar mogelijkheden binnen de protestantse geloofsgemeenschap. Vanuit bepaalde protestantse organisaties komt er ook effectief steun die erg gewaardeerd wordt. Deze steun brengt soms enige druk met zich mee, vaak in de vorm van een (doorgaans onuitgesproken) verwachting om bezoekers aansluiting te laten vinden tot kerkelijke activiteiten. Dit wrijft voor een stuk met de pluralistische visie die Open Deur aanhangt en uitdraagt.

Er zijn ook enkele situaties geweest waarbij steun van andere protestantse kerken uitbleef of heel beperkt was. Protestantse kerken in Brussel en België zijn vaak klein, met een beperkte gemeenschap. Mede daardoor zijn ze vooral op de eigen gemeenschap gericht (G. Blokland, persoonlijke communicatie, November 6, 2021). In die zin vormt Open Deur eerder een uitzondering op de regel.

Met andere groepen in de samenleving is er geen of lossere contact. Enkele mensen van de lokale overheden (gemeente Schaarbeek, Brussels Hoofdstedelijk Gewest) zijn al eens langsgekomen of toonden op een andere manier interesse, maar dit leidde (nog) niet tot verdere samenwerking.

Er is geen samenwerking met sociaalwerkorganisaties.

Er bestaat een zekere terughoudendheid bij Open Deur om zich meer extern te profileren en actief samenwerking op te zoeken. Dit heeft te maken met het belang van de eigen identiteit die ze als kleine minderheid in Brussel willen bewaren. Het protestantisme is daar een essentieel onderdeel van. Daarbij horen ook bepaalde wereldbeelden en opvattingen, waarbij het gevoel bestaat dat deze zouden kunnen botsen met heersende opvattingen in de samenleving.

Samenvattend vormt Open Deur een buitenbeentje binnen de protestantse kerk, door bijvoorbeeld heel pluralistisch te werken en door de uitgebreide werking met migranten. Anderzijds zijn ze een buitenbeentje bij pluralistische organisaties die met migranten/thuislozen werken door hun expliciete religieuze insteek.

6.2.2 Externe verwachtingen

Open Deur is bekend bij een aantal organisaties, bijvoorbeeld bij Vluchtelingenwerk Vlaanderen die al enkele keren folders bracht met uitleg over asiel aanvragen in België. Ze nodigden de voorganger ook uit op een vormingsmoment over de Dublinprocedure, wat hij op prijs stelde (G. Blokland, persoonlijke communicatie, November 6, 2021). Verder waren er al doorverwijzingen naar Open Deur vanuit vzw Stapsteen.

Open Deur staat open voor samenwerkingen, maar is tegelijkertijd terughoudend. Het gevoel leeft dat ze niet als volwaardige ondersteuningsorganisatie worden aanzien, omwille van o.a. de kerkelijke insteek en de activiteiten die zich -op het eerste zicht- tot het aanbieden van een maaltijd beperken.

Zoals eerder beschreven is de terughoudendheid tegenover externe verwachtingen ook een manier om de eigen identiteit te bewaren.

Ja, we maken ons ook te weinig bekend misschien. Ik bedoel, we zouden ons kunnen... ik weet het niet, profileren. (...) Maar wil je dat? Waar kom je ook terecht dan? Want, het is ook een aparte wereld hé. Dan gaan ze je ook misschien vragen om aan betogingen en zo deel te nemen. En ja sorry, dat gaan we dan weer niet doen. En dan moet je nee zeggen, en dan ben je een spelbreker en... ja, ik weet niet of we het dan niet voor iedereen moeilijk maken. (G. Blokland, persoonlijke communicatie, November 6, 2021)

6.2.3 Interne verwachtingen

Op vlak van interne verwachtingen geeft de voorganger aan dat er enkele evenwichten te bewaren zijn. De energie die gaat naar de maaltijden, ondersteuning van migranten ... mag het andere pastorale werk niet in het gedrang brengen (G. Blokland, persoonlijke communicatie, November 6, 2021). Dit leidde eerder tot onvrede, en zelfs tot het verlies van een aantal gemeenteleden (Barentsen [Ed.], 2019). De voorganger is in de eerste plaats voorganger in zijn kerk, eerder dan hulpverlener of sociaal werker. Het is in die functie belangrijk om mensen te kunnen bijstaan in hun geloofsbeleving, bijvoorbeeld ook de jongeren van de gemeente. Het is een uitdaging om die verschillende rollen invulling te geven. Het werk van Open Deur mag dus geen negatieve repercussies hebben voor de gemeente van de Bethelkerk, en er in tegendeel aan bijdragen, door bijvoorbeeld de blik van de gemeente te richten op de meest kwetsbaren en zo het evangelie in de praktijk te brengen.

Een ander evenwicht om te bewaken zijn de verschillende visies op de mate waarin religie centraal dient te staan in de activiteiten en de toegangscriteria van Open Deur. Enerzijds is religie heel aanwezig aangezien de activiteiten doorgaan in de kerk, er een Bijbelverhaal wordt voorgelezen en soms een Bijbelse film wordt vertoond. Anderzijds worden vrijwilligers en bezoekers van diverse strekkingen verwelkomd met de intentie om hen niet te bruuskeren.

7 Besluit

Open Deur beschouwt zichzelf in de eerste plaats als onderdeel van de protestantse bethelkerk. De morele en religieuze steun aan mensen die thuisloos zijn staat steeds voorop in de activiteiten van de organisatie. Het is vanuit die motivatie dat de maaltijden en de materiële hulp zijn ontstaan. Ook huisvesting is een thema binnen Open Deur, zij het in beperktere mate. De geschiedenis van het appartement dat opvang voorzorg voor één of een aantal mensen toont aan dat het zelfs in een bescheiden vorm niet evident is om deze taak informeel op te nemen. Tegelijkertijd blijft het lastig om als organisatie geen crisisopvang of onderdak te kunnen bieden terwijl er zoveel contacten zijn met mensen die daar nood aan hebben. De wens om aan die nood tegemoet te komen blijft bestaan.

Open Deur kent geen structurele samenwerking met formele sociaalwerkorganisaties. Op zich staat de organisatie daar voor open, maar tegelijkertijd heerst er ook terughoudendheid. Opnieuw omdat Open Deur zichzelf vooral ziet als een kerk en ook vooral deze identiteit omarmt en uitdraagt. Het is onduidelijk op welke andere organisaties de aanwezige thuisloze mensen beroep doen. Voor de transitmigranten lijkt dit vrij beperkt te zijn, en het lijkt er op dat zij als passanten vlotter aansluiting vinden bij het informele karakter van Open Deur dan bij het formele sociaal werk.

Het feit dat de activiteiten van Open Deur doorgaan in een kerkgebouw installeert allicht drempels voor sommige potentiële bezoekers. Voor anderen kan dit net drempelverlagend werken, omdat ze bijvoorbeeld gewoon zijn aan religieus gemotiveerde hulpverlening van in hun thuisland of op de route die hen tot in Brussel bracht. In principe is iedereen welkom in de kerk, en er is ook best wel wat diversiteit aanwezig onder de bezoekers. Migranten op doorreis vormen de meerderheid.

Er staat een bord voor de kerkdeur dat mensen uitnodigt om binnen te komen. Soms worden er briefjes uitgedeeld aan het Noordstation om mensen uit te nodigen. De meeste bezoekers komen via vrienden of kennissen in de kerk terecht. Open Deur gaat discreet om met de bezoekers. Voor de onderzoekers was aandacht voor de privacy van de bezoekers de enige voorwaarde om aan de activiteiten deel te kunnen nemen. Mogelijks bestaat er enige impliciete bekeringsdrang, maar gezien het verloop bij het grootste deel van het publiek kan dit geen essentiële drijfveer zijn voor de steun aan het grootste deel van de bezoekers.

Gezien de grote bezoekersaantallen, het verloop in het publiek en bij de vrijwilligers, de moeilijkheden bij de begeleiding in het appartement ... lijkt de draagkracht van de organisatie op het eerste zicht onder druk te staan. De collectieve capabilities benadering biedt een meer genuanceerd beeld en wijst op een vrij duurzame werking. De religieuze motivatie lijkt daarvoor essentieel. De inbedding in een kerkgemeenschap zorgt voor helpende handen en financiën. Het onduidelijk of er op middellange termijn nog voldoende vrijwilligers zullen zijn. Maar het feit dat Open Deur al sinds 2008 actief is wijst op een zekere stabiliteit.

Bij het appartementsproject werd de draagkracht wel een stuk overschreden. Voor een stuk heeft dit met een schaarste aan middelen te maken. Met meer financiën zou een betere omkadering van huisvestings- en opvanginitiatieven kunnen worden voorzien. Dit blijft een

zoektocht maar is geen vereiste om de activiteiten verder te zetten. Het evangelie blijkt een krachtige motor voor de activiteiten van Open Deur.

8 Bronnen

Barentsen [Ed.], J. (2019). *Zoektocht naar Hoop voor de Stad*. Halewijn.

Belgisch Staatsblad. (2016). *Oprichting vzw OPEN DEUR 16313058*.

http://www.ejustice.just.fgov.be/tsv_pdf/2016/06/21/16313058.pdf

Binst, J.-M. (2015, January 28). Nederbrusselaars - de predikant: "Steeds minder Nederlander."

Brussel Deze Week. <https://www.bruzz.be/samenleving/nederbrusselaars-de-predikant-steeds-minder-nederlander-2015-01-28>

Bisa. (n.d.). *Wijkmonitoring van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Wijkmonitoring. Retrieved

May 16, 2018, from <https://wijkmonitoring.brussels/>

Blokland, G. (2021, November 6). *Interview Open Deur* [Personal communication].

Deleu, H. (2021). *Fieldnotes Open Deur* [Field notes].

Deleu, H., Thys, R., & Schrooten, M. (2022). The Role of Non-profit Organisations in the

Support of People Experiencing Homelessness in Brussels. *European Journal of Homelessness*, 16(1), 101–126.

GGC Brussel-hoofdstad. (2018). *14 Juni 2018 Ordonnantie betreffende de noodhulp aan en de*

inschakeling van daklozen. Belgisch staatsblad.

http://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2018/07/10_1.pdf#Page134

Horvat, N., & Striano, M. (2021). *Dénombrement des personnes sans-abri et mal logées en*

Région de Bruxelles-Capitale. Sixième édition, 9 novembre 2020. Bruss'help.

Human Rights Watch. (2019). *"They Are Making Us into Slaves, Not Educating Us": How*

Indefinite Conscription Restricts Young People's Rights, Access to Education in Eritrea.

Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/report/2019/08/08/they-are-making-us-slaves-not-educating-us/how-indefinite-conscription-restricts>

Open Deur vzw. (n.d.). *Open Deur vzw*. Retrieved November 5, 2021, from

<http://opendeurvzw.be/>

Open Deur vzw. (2021). *Nieuwsbrief Open Deur vzw november 2021*.

Schrooten, M., & Meeus, B. (2020). The possible role and position of social work as part of the arrival infrastructure. *European Journal of Social Work*, 23(3), 414–424.

<https://doi.org/10.1080/13691457.2019.1688257>

Swyngedauw, K. (2019). Informele netwerken als welzijnsactoren rond verborgen

thuisloosheid in het Brussels Gewest. In *Sociaal Schaduwwerk, Over informele spelers in het welzijnslandschap*. Politeia.

Van Dam, S. (2016). *Challenges and Capabilities: Real Opportunities of Migrant Organisations and Intervention Strategies for Local Target-group driven Poverty Alleviation* [PhD, University of Antwerp]. <https://researchportal.be/en/publication/challenges-and-capabilities>